

GAZIĆ DERVIŠ - DEDO

PRVI MJESECI OKUPACIJE U BANJOJ LUCI

L e g e n d a :

- autorizovana sjećanja Dede Gazića notirana u Arhivu Bos. krajine 3.aprila 1978.godine na 6 stranica mašinom kuca-
nog teksta;
- sjećanja notirana u 7 primjeraka: tri primjerka za Arhiv,
dva za autora, a po jedan za Ediciju "Banja Luka u novijoj
istoriji" i Muzej Bos.krajine;
- SADRŽAJ SJĘĆANJA : Ocjena političke klime u Banjoj Luci
po dolasku u grad 17/18.~~mart~~ aprila
1941.godine.Režim ustaške strahovlade i uloga agenata Pa-
ternostera,Kolonića i Bogojevskog.Ustaška klika oko Vik-
tora Gutića.Ilegalni idejni i politički rad KPJ na pod-
ručju Gornjeg Šehera i Novoselije.Prikupljanje Narodne po-
moći i prve pripreme za ustanak protiv okupatora; eviden-
tiranje onih koji su spremni da se uključe u narodnu voj-
sku.Politički rad u narodu u objašnjavanju suštine okupa-
torskog političkog režima.

GAZIĆ DERVIŠ-DEDO

PRVI MJESECI OKUPACIJE U BANJOJ LUCI

Po dolasku iz aprilskog rata 17/18.aprila 1941.go-
dine primjetio sam medju gradjanima Banje Luke neizvjesnost,
a kod mnogih i strah za sutrašnjicu.Kod svih je bilo primjet-
no isčekivanje daljeg razvoja događaja,ponašanja okupatorske
vlasti.Ustaška vlast već se počela organizirati uz pomoć fran-
kovaca i klerikalnih elemenata.Ličnosti iz ustaškog pokreta
(Viktor i Blaž Gutić,Feliks Nedjelski,Zvonimir Jović,Stipe
Momčinović,Nikola Bilogrivić,Gustav Kelemen,Stubni i dr.)
usredsredili su se na organizovanju ustaške vlasti i formira-
nju ustaških organizacija paralelno s tim sijući mržnju prema
Srbima i Jevrejima,koji su bili prvi na udaru.Na svakom kora-
ku raspirivao se hrvatski nacionalizam,koji će svakim danom
dobivati sve veći intenzitet.Obični gradjani srpske nacional-
nosti poistovjećivani su sa velikosrbima.Međutim,interesantno
je,velikosrbima je dozvoljeno da legalno odu iz Banje Luke u
aprilu i maju,dok je na udaru ostala srpska sirotinja i dio
srpske gradjanske čaršije.Ovi poslednji će biti transportovani
u Srbiju krajem juna i početkom jula 1941.

Ustaška vlast u Banjoj Luci od svojih prvih početaka
u aprilu mjesecu bezuspješno nastoji da privuče Muslimane u
svoje političke vode.Na sva usta ustaški ideolozi lansiraju
tada i kasnije omiljenu krilaticu svoje politike da su "Musli-
mani hrvatsko ovijeće" uz poziv da se priključe ustaškom po-
keru koji "obnavlja hrvatsku državu" u kojoj su "najčistiji
Hrvati islamske vjere".Gutić sa svojim sljedbenicima odmah
pristupa obrazovanju ustaških političkih organizacija za omla-
dinu,žene itd.Za žene su obrazovane dvije političke organiza-
cije Hrvatska katolička žena i Hrvatska žena.Muslimanke su i-
male pristupa samo u Hrvatskoj ženi,dok je Hrvatska katolička
žena bila rezervisana za "žene hrvatske katoličke crkve".Ovo

spominjem samo kao primjer političke i moralne dvoličnosti ustaškog režima.

Kvislinška vlast u tzv.NDH od samih početaka propa-
gira nacionalnu mržnju protiv Jevreja uz primjenu raznih sred-
stava da se domognu njihove imovine.Ljudi bez skrupula oko
braće Gutić i na čelu sa Blažom i Viktorom odmah su započeli
sa otvorenom i prikrivenom pljačkom imovine Srba i Jevreja.
Pretnje i ucjene bile su sredstvo za postizanje njihove lične
imovinske koristi.Srpskim su trgovcima,naprimjer,tražili velike
sume da bi im dali dozvolu za legalan odlazak u Srbiju.Novac
su,razumije se,zadržavali za sebe.Viktor Gutić,u Banjoj Luci
od ranije poznat kao pijanica ~~ekonomski~~,u svojoj takoz-
vanoj državi došao je u priliku da se razmeće novcem.Isti takav
bio je i Blaž.Dok je prije rata često čekao da ga drugi časte,
a mnogi su ga ranije često ignorisali,sada je na čelu ustaške
policije došao u priliku da gospodari,da ima vlast,da ucjenjuje,
prisvaja itd.Od prvih dana ustrojavanja ustaške vlasti zavodi
se strahovlada ustaškog pokreta,a s njom strahovlada grupacije
ustaša oko braće Gutić.Onima iz srpske ćaršije koji su ignori-
sali Viktora i Blaža Gutića osvećivali su se ekonomski,traže-
njem novca za dozvolu iseljenja i prigrabljivanjem imovine,a
svoje patološke dimenzije karaktera iskaljuju na nedužnom srp-
skom stanovništvu.Izvršitelj djela fizičke likvidacije ljudi
bio je Gutićev tjelohranitelj Djelić.

U aprilskim danima 1941.godine,kako sam po dolasku
u Banju Luku zapazio,malo je bilo komunista u gradu,odnosno
onih koje sam poznavao kao istaknute aktiviste radničkog pokre-
ta.Jedan broj komunista bio je u vojsci.S obzirom da su se u
toku rata nalazili širom Jugoslavije,trebalo je vremena da
stignu u Banju Luku krećući se obilaznim putevima i najčešće
pješke da ne bi bili odvedeni u zarobljeništvo.Veći dio banja-
lučkih aktivista izbjegao je iz grada jer se nije znalo kakav
će stav okupatori imati prema komunistima jer je svima bilo
veoma dobro poznato kako se Hitler razračunao sa KP Njemačke.
No, u prvim danima okupacije okupatori sa kvislinzima nisu
hapsili komuniste.Komunisti koji su iz grada izbjegli vraćali
su se u toku aprila.U toku prve sedmice boravka u gradu od ba-
njalučkih komunista sreo sam Muhameda Kazaza,Ethema-Ledu Kara-
begovića,Ahmeta Sitnicu,Teufika-Cinkaru Kađenića,Ferida Hasan-

bašića, Faika Pašalića i još nekoliko komunista čijih se imena ne mogu sjetiti. Vjerujem da je u gradu bilo još komunista, ali ih nisam susreo. Zbog opšte neizvjesnosti i psihoze u gradu bilo je opasno svako grupno sastajanje. U gradu su ostali u ustaškom redarstvu raniji agenti Uprave policije Nikola Bogojevski i Ibrahim Kolonić, a njima se priključio i Ratko Paternoster. Ova trojka bila je veoma opasna za banjalučke komuniste jer su poznavali veliki broj aktivista, prva dvojica iz policijske kartoteke i iz ranijih hapšenja, a posljednji iz ranijeg učešća u radničkom pokretu. Zbog uslova ilegalnog rada Ratko Paternoster nije mogao znati ko je sve bio član KPJ i SKOJ-a, ali je znao aktiviste u radničkom pokretu. Dok su Ratko Paternoster i Ibrahim Kolonić bili izvršni agenti, dotle je Nikola Bogojevski, ruski emigrant, radio kao njihov pretpostavljeni. Kao iskusan agent premješten je iz Beograda u Banju Luku oko 1938. godine sa zadatkom organizovanja policijskog aparata u borbi protiv komunista. Kao što je za vrijeme stare Jugoslavije radio u aparatu državne bezbjednosti, tako je odmah po uspostavljanju vlasti tzv. NDH organizovao u Banjoj Luci Ustašku nadzornu službu. On je ostao u Banjoj Luci sve do 1942. godine, kada odlazi u Zagreb na viši položaj. U obim njegovog obavještajnog rada u Banjoj Luci ulazilo je nastojanje da se prodre u ilegalnu partijsku organizaciju. Drugi sadržaj rada u Banjoj Luci UNS nije mogao imati.

Jedno od bitnih pitanja tadašnjih ilegalnih uslova rada bilo je da se pravovremeno dobiju informacije kada se i šta u ustaškom aparatu priprema protiv komunista. Ovo je pitanje bilo od većeg značaja da partijske i skojevske organizacije ne bi bile zatečene eventualnom provalom većih razmjera. U toku aprila i maja 1941. godine naša ćelija nije održala ni jedan sastanak, ali smo se češće po dvojica ili trojica susretali i dogovarali šta treba raditi. Očekivali smo direktivu o našem radu u uslovima okupacije. Dogovarali smo se o metodu političkog rada u svim sredinama da se Hrvati i Muslimani ne prihvataju funkcija u ustaškoj vlasti i da se na najpogodniji način suprotstavljaju mjerama nasilja prema Srbima i Jevrejima. Trebalo je pružiti energičan otpor politici identificiranja Srba sa velikosrpskom politikom i zaštićivati Srbe od progona, a i uopšte

raspirivanje šovinističkih strasti.

Razmatrali smo i pitanje prikupljanje novčanih sredstava za partijski rad, odnosno Crvene pomoći, koju smo zvali Narodna pomoć. Muhamed Kazaz mi je u jednom razgovoru rekao da su izvori partijskih sredstava u danima aprilskog rata presahli i da treba organizovano prići prikupljanju sredstava za finansiranje zadataka koji predstoje. Računali smo da će neki trgovci, koji su ponekada i ranije davali pomoć, zbog izloženosti mjerama ustaške vlasti prema Srbima i Jevrejima, biti izdašniji u davanju Narodne pomoći. Međutim, u tome smo se prevarili. Mnogi su i odbili da daju pomoć, mnogi kojima će ustaška Ponova ubrzo preuzeti svu imovinu.

U vrijeme kad sam došao u Banju Luku ustaška vlast je sprovodila kampanju predaje oružja i vojne opreme koja se nalazi u posjedu građanskih lica. Mi smo se dogovarali kako da utvrdimo gdje se nalazi oružje i oprema da bismo izvršili preuzimanje od onih koji su kod sebe nešto zadržali. Pokušavao sam da doznam od svojih poznanika i prijatelja da li znaju ko ima išta od vojne opreme. Nisam uspio ništa da doznam. Ono oružje koje je u rasulu bivše jugoslovenske vojske bilo u okolini Banje Luke razasuto bilo je već pokupljeno.

Za razliku od prikupljanja oružja više sam postigao u prikupljanju novčanih sredstava. Prikupljena sredstva dao sam Muhamedu Kazazu. No, i tu je bilo teškoća. Iskrsavale su opasnosti da me neko prokaže ustaškim vlastima. Jedan takav slučaj bio je sa Sarafić Pepijem, čiji je otac držao veliku trgovinu kod džamije Ferhadije. Pošto smo se od ranije dobro poznavali, predložio sam mu da pruži novčanu pomoć za banjalučke radnike. On je to energično odbio glasno rekavši da ne želi da ima bilo kakve veze sa komunistima. No, on nije bio jedini koji je tako postupio.

Samo par dana kasnije vidio sam tog istog Pepija kako pod ustaškom stražom ~~kako~~ sa ostalim Jevrejima ruše pravoslavnu crkvu u centru grada. Ustaše su Jevreje pogrdno nazivali Židovima angažujući ih da pod ustaškom stražom rade na rasčišćavanju ruševina, rušenju objekata i raznim drugim fizičkim poslovima.

Negdje krajem maja ili u samom početku juna 1941. god. dao mi je Muhamed Kazaz zadatak da se nadjem sa Karlom Rojcom. Rekao mi je samo da se radi o jednom delikatnom zadatku koji

treba biti sproveden po uputstvima koja ću dobiti izravno od Rojca. Sa Karlom sam se našao na dogovorenom mjestu kod Halil-pašinog turbeta na putu za Gornji Šeher. Javka nije bila potrebna jer smo se od ranije poznavali. Nakon uobičajenog pozdrava on je odmah prešao na razgovor o svrhi sastanka, koji je protekao u hođu. Dao mi je zadatak da u Gornjem Šeheru i Novoseliji pojedinačno razgovaram sa skojevcima i simpatizerima radničkog pokreta i da ih upitam da li su spremni da u pogodnom trenutku na poziv, kad do toga dođe, budu narodni vojnici. Karlo Rojc rekao je deslovno "narodni vojnici", kao termin za borce u borbi protiv okupatora i domaćih izdajnika.

Ugovorili smo novi sastanak za nekoliko dana. Trebalo je vremena dok se ovi razgovori obave. Stekao sam utisak da je to priprema ustanka i borbe protiv okupatora, odnosno nastavak svima nama poznatog stava centralnog partijskog rukovodstva da se komunisti moraju boriti protiv fašizma i braniti domovinu od neprijatelja. Došao sam do uvjerenja da je Karlo Rojc u Banjoj Luci od mjesnog partijskog rukovodstva dobio zaduženje da u tom pravcu vrši pripreme u gradu jer je prije svog hapšenja bio podoficir ratne mornarice. Budući da je završio pomorsku školu ratne mornarice, a i imao velike organizatorske sposobnosti, bio je podesna ličnost za ovakve zadatke.

Dobiveni zadatak obavio sam uspješno. Mada je trebalo dosta vremena za pojedinačne razgovore, trud mi je bio olakšan ličnim poznavanjem omladinaca iz Gornjeg Šehera i Novoselije jer su svi oni bili raniji aktivisti u KUD "Budućnost". Društvo je prestalo sa radom, ali su se članovi nalazili i takoreći bili na okupu. Znao sam, osim toga, s kakvim stepenom otvorenosti pristupiti pojedinim simpatizerima. Članovi KPJ i SKOJ-a izrazili su spremnost i gotovost da se bore, dok su se neki simpatizeri kolebali, odnosno bili na izvjestan način neodlučni navodeći opravdane razloge (bolest, nesposobnost za vojsku, problemi u porodici itsl.). Koliko se sjećam, niko nije izričito odbio da se uključi u borbu.

Dobro se sjećam da je 39 ili 40 omladinaca izrazilo spremnost da se odmah uključe u borbu protiv Njemaca i ustaša. S obzirom da se radilo o poverljivom zadatku dobivenom od Karla Rojca, odnosno od Partije, u razgovorima sa članovima KPJ i SKOJ-a u Gornjem Šeheru uopšte nisam saopštavao rezultat ove

svojevrsne političke ankete. Rezultat sam saopštio Karlu Rojcu kad smo se nakon 6-7 dana našli. Bio je zadovoljan ovim rezultatom.

Iz kratkog razgovora sa Karlom Rojcom stekao sam uvjerenje da je ovo bila šira akcija banjalučke partijske organizacije. Kao što sam ja dobio zaduženje za Gornji Šeher i Novoseliju drugi su dobili zaduženja za druge dijelove grada. Prišlo se, dakle, organizovanoj široj akciji koja je za svoju pretpostavku imala neprestan politički rad ne samo sa članovima KPJ i SKOJ-a, nego i u narodu u neprihvatanju okupatorske vlasti i organizovanju borbe protiv nje, koja uskoro treba da preraste u oružanu borbu naroda i njegove narodne vojske. Kako mi tada reče Karlo Rojc, komunisti treba da predvode narod u oružanoj borbi, što je meni i ranije bilo jasno jer su narod izdale sve političke stranke izuzev Komunističke partije.

Do 22. juna 1941. godine dobivao sam periodične konkretne zadatke od Muhameda Kazaza, ali ih se svih ne sjećam. Bili su to manji zadaci političke naravi koje je trebalo izvršiti. Sav se rad pretežno usmjerio na politički rad sa stanovništvom Gornjeg Šehera i Novoselije da ne prihvata ustaški poredak čiji je cilj da osigura interese Njemaca koji su ušli u rat da germaniziraju cijeli svijet. U tom cilju oni izravno i preko svojih ustaških slugu sada huškaju Hrvate i Muslimane protiv Srba, da bi poslije toga uslijedilo fizičko uništenje drugih nacija da bi se naselili Njemci. Na taj smo način veoma efikasno parirali ustaškoj propagandi protiv Srba, koja nije bila samo propaganda nego i praksa fizičkog uništenja jer su već započela klanja organizirana od ustaške klike oko Viktora Gutića.

Političke pripreme za oružanu borbu ubrzao je njemački napad na SSSR 22. juna 1941. godine. Veoma živ politički rad u toku juna mjeseca stvarao je atmosferu da nešto ubrzo treba da uslijedi, odnosno da će ubrzo uslijediti poziv za "stupanje u narodnu vojsku", što se najvidnije očitovalo u intenzivnom nastojanju da se što više oružja prikupi. Sa 22. junom uslijedila je nova situacija, nastao novi kvalitet političkog rada.

3. april 1978. godine

Arhiv Bos. krajine B. Luka

ABK 209-008-059

Šhami
(Dečo Gazić)